

Odborný recenzovaný časopis pro průmysl skla,
keramiky a bižuterie – ISSN 0037-637X
Vychází 6x ročně (dvojčísla)
Evid. č. MK ČR E 2919
www.sklarakeramik.cz

Vydává / Publisher

Vydavatelství ČSS, s.r.o., Sportovní 554,
468 41 Tanvald, IČ: 28696778

Šéfredaktor, jednatel

Editor in chief, Managing Director
PhDr. Petr Nový, Ph.D.

Redaktor/Editor:

doc. Ing. Vlastimil Hotař, Ph.D.

Recenzenti / Reviewers

prof. Ing. Marek Liška, DrSc.
Ing. Jiří Koucký, CSc.

Redakční rada / Editorial staff

Ing. Ivan Berka
Ing. Luboš Dietz
prof. Ing. Aleš Helebrant, CSc.
Mgr. Milan Hlavěš, Ph.D.
doc. Ing. Stanislav Kasa, CSc.
prof. Ing. Ladislav Koudelka, DrSc.
Ing. Jiří Koucký, CSc.
prof. Ing. Marek Liška, DrSc., předseda
prof. Ing. Lubomír Němec, DrSc.
Marek Novák, MBA
Ing. Michal Starý, Ph.D.
Ing. Josef Smrček, CSc.
Ing. Jaroslav Stoklasa, Ph.D.
Ing. Aleš Svítíl
Ing. Jiří Zajíc

Fotografie / Photos

© Sklář a keramik – není-li uvedeno jinak
© Sklář a keramik – unless otherwise stated

Grafika a sazba / Graphic arrangement

© David Matura / www.sputnik.cz

Tisk / Printed by

Tiskárna Macek, U Rybníka 11, Jablonec n. N.

Redakce / Editor's Office

Sportovní 554, 468 41 Tanvald
Tel.: +420 724 397 365
E-mail: redakce@sklarakeramik.cz

Administrace, předplatné a inzerce

Administration, subscription and advertising

Sportovní 554, 468 41 Tanvald
Tel.: +420 724 397 365
E-mail: redakce@sklarakeramik.cz
č. ú. 0892311399/0800

Partneři časopisu
**Asociace sklářského a keramického prů-
myslu ČR / Slovenská sklárská spoločnosť**

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.
Otiskování článků jen se svolením redakce
při zachování autorských práv.

STUDIES

Petr Šípál, Adam Hotař, Petra Pazourková Prokopčáková, Vlastimil Hotař – Corrosion
of Fe-28Al-5Si-X Alloys (X = B, Ti, Nb) in Molten Lead-free Crystal Glass 3
Petr Nový – On the Way to Globalization – Structural Changes
in the Jablonec Industry in the Second Half of the 19th Century. 8

GLASS PRACTICE

Vlastimil Hotař, Thermal Processes of Glass Processing and Finishing II 17

MEMORIES AND REMINISCENCES

František Janák, ÚBOK – Institute of Housing and Clothing Culture in Prague. 21

TRENDS AND ACTUALITIES

The knowledge, craftsmanship and skills of hand-crafting glass have been inscribed on
UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity 26
Jizerská 50 Run with Preciosa Ornela 26
The Vetropack Group put into operation a new glass furnace in the Czech Republic 27
The glass factory in Květná will continue under new owners 27
Glass bottle manufacturers are disappointed by the EU Council's decision. 28
Ardagh invests in production and environmental protection in Africa. 28
Lasvit lit up the legendary La Mamounia hotel in Marrakech 29
Short News 30

ACTIONS AND EXHIBITIONS

The winner of the Master of Crystal Josefína Váchová invented a material
that combines paper with seed beads in an unconventional way 36
The Museum of Glass and Jewellery in Jablonec nad Nisou celebrates 120 years 37
Martin Odvárka about the beginnings of the company
and the situation on the jewellery market. 38
The museum in Jablonec presented contemporary design glass
in Frankfurt am Main 38
Harrachov Glassworks showed its new face at Ambiente. 39
Footsteps of Pravoslav Rada. 40
Vlastimil Šenkýř exhibits in Dubí 41
The nostalgia of a glass inkwell. 41
Short News 42

CZECH GLASS SOCIETY

Two new books about glassmaking
Industrial heritage. Glassmaking of the regions
of Nový Bor and Kamenický Šenov. 43
Under the B. A. G. brand. 43
Editor-in-chief of the Sklář a keramik won Pro Meritis Award. 44

Uzávěrka 1-2	Do tisku	Uzávěrka 3-4
26. 1.	22. 2.	29. 3.

Na cestě ke globalizaci

– Strukturální změny v jabloneckém

průmyslu ve druhé polovině 19. století

On the way to globalization – Structural changes
in the Jablonec industry of the second half of the 19th century

Petr Nový

Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, U Muzea 398/4, 466 01 Jablonec nad Nisou, petr.novy@msb-jablonec.cz

Díky iniciativě podnikatelů a s přímou podporou místní správy postupně během druhé poloviny 19. století vznikl na Jablonceku svěbytný průmyslový distrikt^[1] s ambicí stát se respektovaným světovým centrem výroby a obchodu s bižuterií, což se též v průběhu posledních desetiletí 19. století skutečně stalo. Tomu předcházelo pět závažných strukturálních změn v jabloneckém podnikání, které to umožnily: 1) vznik nové podnikatelské elity, 2) konstrukce systému řešení hospodářských a sociálních krizí (nařízení, konvence, výrobní společnosti), 3) opatření proti zcizování vzorů, 4) globalizace exportu, 5) zavádění inovací do výrobní praxe. Zásadní vliv mělo na poměry v celém jabloneckém průmyslu v roce 1896 ustavené Gremium exportérů. Vystřízlivění ze zdánlivě nekonečných možností výrobní i obchodní expanze a nepřetržitého růstu přinesla jizerskohorským sklářským a bižuterním podnikatelům až první léta 20. století, kdy globální postavení jabloneckého zboží paradoxně přineslo závažné odbytové problémy vedoucí až k významné redukci trhu s konkrétními typy výrobků.

Thanks to the initiative of entrepreneurs and with the direct support of the local administration, a unique industrial district^[1] was gradually established in the Jablonec region during the second half of the 19th century, with the ambition of becoming a respected world center of costume jewellery production and trade, which also happened during the last decades of the 19th century. This was preceded by five serious structural changes in Jablonec business, which made it possible: 1) the emergence of a new entrepreneurial elite, 2) the construction of a system for solving economic and social crises (regulations, conventions, production societies), 3) measures against the alienation of patterns, 4) globalization of exports, 5) introducing innovations into production practice. The Gremium of Exporters established in 1896 had a fundamental influence on conditions in the entire Jablonec industry. It was not until the first years of the 20th century when the global position of Jablonec products paradoxically brought serious sales problems leading to a significant reduction in the market for specific types of products, that the Jizera Mountains glass and costume jewellery entrepreneurs were sobered from the seemingly endless possibilities of production and business expansion and continuous growth.

Vznik nové podnikatelské elity

První strukturální změnu vyvolal příchod ambiciózních zahraničních obchodníků do Jizerských hor v průběhu 60. let 19. století, které později následovali další. Právě tyto lidé, původem především z německých zemí, ale i Francie a Velké Británie, stáli za přeměnou Jablonce nad Nisou na světové centrum obchodu s bižuterií, když do něj přinesli globální ambice. S nimi souvisí i jejich politická a společenská aktivita a výrazný podíl na rozvoji infrastruktury, finančnictví, vzdělání, spolkové činnosti či kultury v regionu. Zde je nutné zmínit dva základní motivační faktory vedoucí k této migraci.

Obecné hospodářsko-politicko-sociální podmínky pro ni vytvořila centrální rakouská administrativa pozvolnou liberalizací poměrů v monarchii, a to včetně náboženských. Ta též financovala nebo podporovala utváření regionálních komunikačních sítí napojených na centrální dopravní systém – roku 1849 byla dokončena stavba zemské silnice, tzv. Krkonošské (spojující Jizerského hory a Krkonoše přes Liberec a Trutnov se Saskem a Pruskem), na níž v roce 1857 navázalo zakládání prvních okresních silnic, a v roce 1859 železniční trať Pardubice – Liberec, odkud již vedla spojení do Prahy, Vídně, Saska a Lužice^[2].

Druhý impuls přinesla dosud největší konjunktura jabloneckého zboží po polovině 60. let 19. století.^[3]

S jabloneckým zbožím se většina z „nových obchodníků“ seznámila díky přímým kontaktům s jizerskohorskými dodavateli. Jejich sociální status byl velmi různorodý. Budoucí elitu jabloneckého exportu vytvořili zejména nákupci zahraničních firem nebo ti, kteří získali praxi jako obchodní zaměstnanci místních výrobních podniků. Jmenovat z nich lze Eduarda Dresslera, Emila Müllera, Richarda Haasise či bratry Jakoba a Heinricha Mahly. Protože se usazovali v Jablonci nad Nisou, jenž byl

od roku 1850 sídlem politického okresu, tedy logickým centrem regionu, vytvořili z něj též hlavní obchodní centrum s jabloneckým zbožím. Zatímco ještě v roce 1860 v Jablonci sídlilo jen 31 vývozců z celkem 96 v kraji (32 %), v polovině 90. let 19. století to bylo 106 ze 150 (71 %) [4].

V Jizerských horách samozřejmě četní vývozců působili již před příchodem „nové vlny“, jen nemnozí však měli přímé kontakty do koncových odběratelských zemí, když i ti větší jen většinou dodávali zboží velkoobchodníkům z Hamburku, Paříže či Londýna. Status skutečného exportního domu v Jablonci nad Nisou v této době náležel bez výhrad snad jen firmě Jos. Pfeiffer & Co. podnikající též v textilnictví. Největší hráč na trhu v obchodu s jabloneckým zbožím navíc sídlil mimo Jizerské hory, a to v Hodkovicích nad Mohelkou, ležících na zemské silnici spojující Liberec s Turnovem. Zde usazená firma Ferdinand Unger & Co. na konci 50. let 19. století ročně vyvážela 840 tun skla a skleněného zboží. Přes vlastní afilace ve Vídni a Berlíně přímo dodávala do Velké Británie, Španělska, Francie, Itálie, Švédska, Norska, Ruska a Turecka, přičemž v zámořském obchodě využívala služeb prostředníků (Severní Amerika, Asie, Austrálie). Vedle obchodu se firma věnovala též vlastní výrobě bižuterních polotovarů, hotové bižuterie, skleněného zboží, užitkového a obalového skla. Provozovala exportní dům v Hodkovicích nad Mohelkou, sklárny v Temném Dole u Maršova, velké rafinerie v Potočné a Novém Boru. Zaměstnávala na 2 tis. lidí a patřila mezi vůbec největší sklářské podniky v monarchii [5]. Se silicím postavením Jablonce nad Nisou jako centra ex-

portu, a drtivou konkurencí jizerskohorských skláren rodiny Riedelů, však firma Unger své výsostné postavení v průběhu 60. let nenávratně ztratila [6].

„Noví obchodníci“ se dokázali v dynamicky se měnícím světě poslední třetiny 19. století lépe zorientovat nežli jejich místní konkurence. Dosavadní jizerskohorští vývozců skleněného zboží se s „novými obchodníky“ buď snažili držet krok, jako v případě firmy Josef Pfeiffer & Co., nebo přijali pozici faktorů (der Lieferant – dodavatel) [7].

Konstrukce systému řešení hospodářských a sociálních krizí (nařízení, konvence, výrobní společenstva)

Druhou strukturální změnu jabloneckého podnikání způsobily snahy místních elit o překonání ekonomické krize 70. let 19. století. Zatímco v podnikatelském sektoru obecně již deprese v polovině tohoto desetiletí končila, v jabloneckém zboží nikoliv. Sami exportéři proto roku 1876 iniciovali nový způsob financování – dodavatelsko-odběratelských vztahů v jabloneckém průmyslu, který měl zabránit druhotné platební neschopnosti a sociálním nepokojům. Do obecné známosti toto nařízení, připravené doyenem jabloneckých exportérů Adolfem Pfeifferem a vydané okresním hejtmánem Johannem Wrazdou von Kunwald, vešlo jako Pátek – Den spláték (Freitag – Zahltag). Vývozců se totiž rozhodli úvěrovat celý výrobní řetězec, když zboží dodané výrobcem do středy uhradili v pátek stejného týdne. Platit se přitom muselo vždy penězi,

nikoliv zbožím nebo nějakou formou protislužby, jak bylo dosud běžné [8]. Jablonecký průmysl tak definitivně získal symbolickou podobu pyramidy, kde se všechny nitky sbíhaly v ruku exportéra. Toto opatření se ukázalo jako velmi účinné, a proto se s drobou modifikací ve 30. letech 20. století udrželo v praxi až do prvních let po druhé světové válce.

Neméně významné bylo rozhodnutí exportérů řešit konjunkturální krize, a s nimi spojené dělnické nepokoje v jednotlivých oborech, tzv. konvencemi stanovujícími nejnižší akceptovatelné výkupní ceny pro konkrétní sortiment. První z nich, uzavřená 64 exportéry na jaře roku 1876, se týkala skleněných knoflíků a platila šest měsíců. Tuto aktivitu ve své práci z roku 1881, věnované pracovním podmínkám ve sklářství na severu Čech, vysoce ocenil český národohospodář Albín Bráf. Podle něj se jednalo o jev nemající v českém průmyslu obdoby, protože podnikatelé se nespojili jen proto, aby dokázali požadavky dělníků eliminovat, ale také ve snaze zlepšit jejich existenční podmínky [9].

Později se konvence rozšířily i na další obory, zapojili se též výrobci a společně s vývozců řešili jak otázku minimálních cen, tak mzdových tarifů. Zatímco v dobách sezonních výkyvů, měsíčních až jednorozročních, tento způsob řešení tíživé hospodářsko-sociální situace dostával, k překonání těch dlouhodobých nikoliv. Vycházel totiž z nutnosti dostatku volných finančních prostředků v rukách exportérů, aby mohli výrobu udržet v chodu i za cenu dočasných ztrát. Ale jejich kapsy samozřejmě neby-

Pohled na Jablonce v roce 1888, grafika, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

Pohled na Jablonec v roce 1903, fotografie, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

ly bezedné, a stejně tak měla své meze i ochota a trpělivost.

Zatímco exportéři stáli jak za nařízením o pátečním proplácení, tak iniciovali uzavírání konvencí, sami výrobci se snažili krizím a tlakům vývozců na neustálé snižování cen čelit zakládáním výrobních společenstev. Když ani jedna ze stran žádné řešení nehledala, nebo toho nebyla schopna, přestože sociální nepokoje eskalovaly, vložily se do poměrů v jabloneckém průmyslu Obchodní a živnostenská komora v Liberci, regionální politické autority a výjimečně i centrální orgány^[10].

Módní změny a politicky neklidná situace ve světě vedly mezi lety 1897–1898 k propadu mezd v krystalerii, banglích, foukaných perlích a černé jetové bižuterii. Do stávkových horách vstoupilo na 7 tis. dělníků, z nichž někteří žádali též zkrácení pracovní doby. Situace byla velmi vážná a vyžadovala rychlé a účinné řešení. V případě krystalerie proto na podzim roku 1898 pod dohledem liberecké Obchodní a živnostenské komory po řadě složitých jednání vznikla cenová a mzdová konvence. Trvala sice jen dva roky, ale aktuální problém vyřešila^[11].

Událostí dlouhodobého dosahu se naopak stalo ustavení Výrobního společenstva zhotovitelů dutých perlí v politickém okrese Jablonec nad Nisou (Produktivgenossenschaft der Hohlperlenherzeuger im politischen Bezirke Gablonz a. N.) v létě roku 1898. Inicioval jej smržovský továrník MUDr. Iwan Weiskopf, největší výrobce v oboru, finančně zaštitila sklářská velkofirma Jos. Riedel z Polubného vedená Wilhelmem

Riedelem, hlavní dodavatel polotovárů v podobě skleněných perlových trubic. Z 900 sezonně zaměstnaných dělníků se do konce století stalo na 1 400 celoročně pracujících výrobců. Již na konci roku 1899 společenstvo sdružovalo 1 237 členů (1 182 dělníků, 55 faktorů). Během prvních osmi let existence prodalo zákazníkům zboží za 9,032 mil. K při hrubém zisku 606 tis. K. Týdenní mzdy dělníků stouply u hlavního sortimentu o 300 %. Primárním trhem pro foukané perle zůstala Britská Indie, kam v tomto období ročně mířilo zboží v hodnotě 1 mil. K^[12].

Společenstvo fungovalo na principu, kdy nikdo z členů nesměl pod tvrdými sankcemi prodávat své výrobky napřímo, jen výhradně přes společenstvo. To vyřizovalo objednávky jednotlivých exportérů a zisk dodavatelům rozdělávalo podle družstevních podílů. Mohlo

Exportér Adolf Pfeiffer, grafika, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

tak udržovat ve vztahu k zákazníkům jednotnou cenovou strategií^[13].

Opatření proti zcizování vzorů

Jednou z podmínek úspěšného podnikání v jakémkoliv oboru je účelná ochrana exkluzivity vlastního zboží. Objeví-li se na trhu komerčně úspěšná novinka, je jen otázkou času, kdy se jí bude snažit konkurence zkopírovat a prodávat levněji. Umění rychlého zcizování vzorů i komplexního výrobního know-how přitom stálo na samém počátku vzniku jabloneckého podnikání, bylo nepominutelnou součástí jeho identity i zárukou úspěšného rozvoje. Hlavní roli v tomto procesu logicky hráli jablonečtí exportéři s kontakty po celém světě. Stejně tak usilovně, jako si sami přivlastňovali cizí vzory, snažili se chránit své vlastní.

Středem dění při vzorování novinek v jablonecké bižuterii, přicházející na trh dvakrát ročně, na jaře a na podzim, byl exportní dům. V případě těch velkých firem se jednalo až o tisíce vzorků na sezonu. Navrhování novinek se věnovali jak profesionální zaměstnanci, vzorkaři, běžně specializovaní na konkrétní trhy, tak i faktori a jednotliví výrobci. Pokud se jejich nápady exportérovi zamlouvaly, zařadil je do své kolekce a vyhradil si právo exkluzivního prodeje. Oplátkou garantoval, že realizaci v případě došlé zakázky nezadá jinému výrobcu nežli autorovi návrhu. Hotové vzorky byly opatřeny číselnými kódy, případně našitý na papírové vzorkové karty, vystaveny v exportním domě, předány obchodním

zástupcům, zaslány prodejním partnerům, a po skončení sezony uloženy ve vzorkovně pro případné další použití. Vzorky exportní domy běžně skladovaly až desítky let^[14].

Tímto postupem se vývozce zejména snažil zamezit kopírování svého zboží místní konkurencí. Ke stejnému účelu sloužila registrace vzorků na Obchodní živnostenské komoře v Liberci, běžná již v 70. letech 19. století, případně jejich patentová ochrana na domácím či zahraničním trhu. To se však vzhledem k nákladnosti a malé účinnosti dělo jen výjimečně. Patentový způsob ochrany se volil zejména v případě zásadních inovativních technicko-technologických postupů či typologicky zcela nových produktů^[15].

Z výrobců se o ochranu vzorků ve vlastní režii začali jako první v květnu roku 1876 starat jablonečtí výrobci kovové bižuterie, kteří díky iniciativě exportéra Adolfa Pfeiffera založili Společenstvo na ochranu vzorů pasířů a pracovníků nad lampou z Jablonce nad Nisou a okolí (Musterschutz-Vereinigung der Gürtler und Lampenarbeiter von Gablonz a. N. und Umgebung). Jeho členy se stalo 160 výrobců, k nimž se brzy přidali faktoři skleněných knoflíků z Albrechtic. Za uložení prvního vzorku do vzorkovny se platil 1 zlatý, za každý další 20 krejcarů. Přístup k nim měl pouze dozorce jmenovaný spolkem, žádný výrobce ani vývozce. V roce 1884 z této organizace vzniklo Společenstvo pasířů politického okresu Jablonec nad Nisou (Genossenschaft der Gürtler für den Bezirk Gablonz a. N.) poskytující 256 členům s 561 zaměstnanci vedle ochrany vzorků též nemocenskou pokladnu. S rychle rostoucím význa-

Exportér Richard Haasis, fotografie, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

Exportér Emil Müller, grafika, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

mem kovové bižuterie v rámci jabloneckého zboží století stoupal i počet členů, a to až na 531 s 1 532 zaměstnanci v roce 1899^[16]. Žádné jiné společenstvo chránící vzorky svých členů již v Jizerských horách do konce 19. století nevzniklo. Velký význam pro dodržování pravidel v krystalerii však mělo Společenstvo rafinérů a dodavatelů křišťálového skla (Genossenschaft der Kristallglasraffineure und Lieferanten), založené roku 1890 v Potočné (později s centrálou v Desné)^[17].

Globalizace exportu

Čtvrtá strukturální změna je spojena s 80. lety 19. století, kdy jablonečtí exportéři pronikli na lukrativní exotický trh britských, francouzských a německých kolonií v Africe a zejména do Britské Indie, kde žilo téměř čtvrt miliardy lidí. V Jizerských horách díky tomu dokonce vznikl nový obor, a to výroba skleněných náramkových kroužků, tzv. banglí, nezbytných párových ozdob hinduistických žen. Velká poptávka zde byla též po vnitřně stříbřených a zlacených foukaných perlích. Naproti tomu do Afriky mířily většinou mačkané či broušené perle a sekané perličky^[18].

Nejen, že někteří exportéři tyto vzdálené trhy osobně navštěvovali, ale na řadě z nich podnikali napřímo, bez prostředníků z evropských velkoobchodních center. Zatímco menší firmy využívaly místní obchodní partnery, ty větší zaměstnávaly vlastní agenty. Přímý prodej s sebou samozřejmě nesl nejen větší zisky, ale i nová rizika. Zejména přímé obchodování s Indií, které se pro jablonecké podnikatele stalo doslova zlatou žílou, mělo četná speci-

fika, z nichž exportéry nejvíce sužovala častá nesolidnost tamních partnerů. Spočívala například v tom, že indický velkoobchodník, výhradně příslušník kasty Parsů, často v Kalkatě nebo Bombaji vlastnil též přístavní skladiště, do něž se dovozené a dosud nezaplacené zboží z lodí složilo. Pokud se jej rozhodl ze skutečného nebo spekulativního důvodu za sjednanou cenu nepřevzít, ocitl se exportér v pasti. Vyřešení sporu se mohlo táhnout týdny, navíc s nejistým výsledkem, Pars navíc začal dodavateli účtovat poplatek za zboží deponované v jeho skladu. Pokud tedy exportér nechtěl prodělat vše, musel přistoupit na nižší prodejní cenu. Jeden větší nepodařený obchod mohl menší firmu zcela zlikvidovat^[19].

Přesný počet lidí v Jizerských horách, jimž dával již na konci 19. století jablonecký obchod s exotickými zeměmi každodenní obživu, lze pouze odhadnout. Pohyboval se patrně mezi 3 až 4 tis. lidí, tedy nezanedbatelných 10 až 13 % ze všech interesentů v jabloneckém průmyslu. Jen ve foukaných perlích a banglích, jež na nich byly v podstatě závislé, se činilo kolem 2 400 brusičů a foukačů. K tomu je nutno připočítat ještě dělníky ze sklářských provozů, zaměstnance exportních domů a výrobce dalších typů zboží^[20].

Zavádění inovací do výrobní praxe

Všechny výše zmíněné strukturální změny vedly k tomu, že měl celkový objem výroby jabloneckého zboží v poslední třetině 19. století stoupající tendenci. Pokud se jednomu z oborů nedařilo, vyvážil propad zakázek hlad po jiném sortimentu. To by teoreticky mělo dlouhodobě zajišťovat i dobrou zaměstnanost, protože dělníci, tovární i domáctí, mohli dle potřeby přecházet od jednoho typu sortimentu ke druhému. Navíc o dělníky museli výrobci skla a bižuterie soupeřit s rozvinutým textilnictvím, protože Jablonecko a sousední Liberecko tvořily jedno z center tohoto typu průmyslu v habsburském císařství, což vytvářelo tlak na růst mezd a obecně zlepšování pracovních podmínek.

Ruku v ruce s exportními úspěchy jabloneckého zboží na světových trzích proto logicky rostl tlak všech podnikatelů na racionalizaci výrobních postupů tak, aby prodej jabloneckého zboží dlouho-

Exportéři Jakob a Heinrich Mahlové, eglomise, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

době přinášel uspokojivou míru zisku. S tím, jak jablonecký export roztahoval křídla, byl také samozřejmě citelnější a ostřejší tlak zahraniční konkurence. Proto bylo potřeba výrobu v Jizerských horách zrychlit a zároveň zlevnit, avšak při uchování požadované kvality. Jinými slovy zavést do praxe nové technologie, zvýšit podíl strojní výroby na úkor manuální práce, případně najít jiné oblasti s levnější pracovní silou. Podnikatelé v jabloneckém průmyslu se vydali oběma cestami.

Významným zprostředkovatelem inovací bylo odborné školství, což si uvědomovali jak jablonečtí podnikatelé, tak místní správa. Iniciativou zdola, a s následnou podporou státu, proto ve městě postupně vznikla jak odborná bižuterní škola pro řemeslné vzdělávání a výtvarnou kultivaci řemeslníků a vzorkařů (1880), tak obchodní akademie (1891/1901) a reálné gymnázium (1898)^[21].

Pozici dominantního producenta všech typů skleněných polotovárů pro výrobu jabloneckého zboží zastávala v poslední třetině 19. století jednoznačně

Exportér Eduard Dressler, fotografie, Sběrka MSB v Jablonci nad Nisou

firma Jos. Riedel z Polubného, podnikající vedle všestranné sklářské prvovýroby též v textilním průmyslu a těžbě hnědého uhlí. Zatímco v případě skleněné bižuterie a krystalerie se orientovala na polotovary, které dodávala především regionálním odběratelům, bangle, svítidla, užitkové a technické sklo ve velkém i samostatně prodávala a exportovala.

V polovině 90. let 19. století firma zaměstnávala kolem 1 250 lidí a v osmi sklárnách ročně zhotovila na 6 tis. tun skla^[22]. Jednalo se o společnost dlouhodobě považující investice do vývoje a inovací za zásadní podmínku dlouhodobého úspěchu. Již roku 1876 začala mezi prvními v Čechách využívat nepřímý otop sklářských pecí uhlím. V 80. letech pak postavila továrnu na zboží z bronzy, včetně sklářských forem a strojů, na Příchovicích (1883), propojila jednotlivé tovární provozy v regionu privátní telefonní linkou (1883) a zřídila továrnu na strojní sekání perliček (1887). Firma pravidelně přicházela s vlastními patenty, například v roce 1891 s postupem na zatahování elektricky vodivých kovodílů do skla a tři léta poté na výrobu vodotěsných skleněných krytů veřejného osvětlení. Dokladem podnikatelského rozhledu jejích majitelů a technologické vyspělosti je i zavedení výroby skleněných žárovkových baněk roku 1892, dosud v Evropě zhotovovaných pouze ve Francii^[23].

V případě druhowýroby skleněného zboží se prosazovala koncentrace výrobních operací pod jednu střechu. To v případě jabloneckého průmyslu postihlo nejdříve skleněné knoflíky, symbol konjunktury 60. let 19. století. Důsledkem dalšího období hojnosti od konce 70. let byla snaha o zvýšení

objemu jejich výroby stavbou továren, často vícepatrových budov až se stovkami zaměstnanců. Ty největší patřily jabloneckým exportním firmám Gebüder Mahla a Jacob H. Jeiteles Sohn. Typologicky se jednalo spíše o koncentrované manufaktury, protože většina dílenských postupů probíhala ručně jen s pomocí jednoduché mechanizace. Výsledkem byla i tak brzy nadprodukce a z ní vyplývající tendence ke snižování prodejních cen i kvality zboží. Naštěstí poptávka zůstávala stabilní a dostatečně diverzifikovaná tak, aby se na trhu dokázaly uplatnit i kvalitní produkty^[24].

Ke slovu se během posledního dvacetiletí 19. století v jabloneckém podnikání poprvé dostaly i skutečné stroje, které ruční práci jen neulehčovaly, ale nahrazovaly. Na konci 80. let 19. století zavedly firmy Jos. Riedel a Ludwig Breit strojní sekání skleněných perliček, aby mohly držet krok s konkurencí z italských Benátek, odkud též plány na sekací stroje pomocí úspěšné průmyslové špionáže získaly. Zatímco dříve perličky ručně sekalo 2 tis. domácích dělníků, nově jejich práci nahradilo pouhých 25 strojů. O práci přišli též ti, kteří se věnovali jejich ručnímu kulacením. To vyvolalo v kraji dosud nevídanou sociální krizi, kdy se hladovějící dělníci rozhodli vztít na počátku roku 1890 spravedlnost do svých rukou a stroje zničit. Výsledkem bylo rabování, střet s policií a tři mrtví dělníci. Do dějin tato událost vešla jako Lučanská pozdvižka. Východisko z kritické situace nakonec nezaměstnaným sekáčům perli poskytla krystalerie a nové perspektivní obory – bangle a černá jetová bižuterie^[25].

Další zásadní inovací bylo zavedení strojního broušení bižuterních kameňů, s nímž již úspěšně experimentovali výrobci v oblasti Jury na hranicích Francie a Švýcarska. Přestože brousící stroj na tzv. šatony, skleněné imitace diamantů, byl za finance pařížského obchodníka Armanda Kosmanna vyvinut v Jizerských horách a patentován roku 1892, do provozu jej jeho vynálezce Daniel Swarovski se svými společníky uvedl až o tři léta později v rakouském Wattens. Důvodem netradičního umístění závodu byla mimo jiné obava z vyzrazení konstrukce brusu a jeho možného okopírování konkurenty na Jablonecku^[26].

Protože stroj dokázal opracovávat jen šatony, nezpůsobilo jeho zavedení do praxe propad poptávky po běžném zbo-

ží. Skleněnou surovinu navíc Swarovski i nadále odebíral z Jablonecka, které bylo též největším spotřebitelem jeho produkce. Přes obchod v Paříži firma své zboží prodávala též v USA, Velké Británii a Německu. Díky dalším technickým vylepšením byly skleněné šatony brzy k nerozeznání od skutečných diamantů. Na trhu se jim začalo říkat „tyrolské zboží“ (Tiroler Ware) nebo „tyrolské kameny“ (Tiroler Steine)^[27].

Výrobní inovace se nevyhnuly ani krystalerii a banglím. Firma Jos. Riedel si již v roce 1879 patentovala způsob výroby lisofoukané krystalerie, kdy stáčilo vylisovaný dekor ručně přebrousit a přeštit. I tyto pracovně nenáročné operace však v 90. letech začal nahrazovat tzv. šmirgl, pouze v kovových formách lisované a v ohni leštěné zboží, což se dotýkalo nejen krystalerie, ale i banglí. To sice výrobu zrychlilo, ale zároveň spadla cena výrobků i jejich kvalita. Někteří výrobci krystalerie se proto tomuto trendu snažili úspěšně čelit vzorováním a produkcí ručně dekorovaného zboží pro movitější zákazníky, například albrechtická rafinerie Gebrüder Feix^[28].

Pestrost a četnost druhů jabloneckého zboží, která byla nejen podmínkou, ale i důsledkem obchodního úspěchu na světovém trhu, samozřejmě umožňovala mechanizaci jen některých výrobních operací, což je dodnes typickým znakem tohoto průmyslu. Podíl ruční práce proto přes veškeré úsilí inovátorů stále zůstával značný, v některých oborech, například vinutých skleněných perlích, knoflíčích a bižuterních kamelech, dokonce dominantní.

Důležitou roli hrála v rámci jabloneckého průmyslu tradičně domácí práce, na konci 19. století typicky foukání perlí, vinutí a mačkání, zejména v případě žen, dětí a starých lidí též návlek perlí a perliček, kompletace náhrdelníků nebo našívání vzorků na karty^[29]. Již ve druhé polovině 19. století začali exportéři a faktoři tyto práce běžně zadávat i mimo jazykově německou oblast Jizerských hor, na české Železnobrodsko, Turnovsko a do Podkrkonoší. Pracovní podmínky domácích dělníků samozřejmě zadavatele nezajímaly, stejně tak jako jejich sociální situace v případě ztráty zakázek – nebyli jejich zaměstnanci^[30].

S rostoucím objemem zakázek, mířících do Jablonce z celého světa, počet českých malovýrobů a domácích dělníků ke konci 19. století stoupal.

Tito lidé nebyli na bižuterní výrobě zcela závislí jako jejich němečtí sousedé, a proto byli ochotni pracovat za nižší mzdy. Typickým příkladem může být česká obec Zásada na půli cesty mezi Jabloncem nad Nisou a Železným Brodem. Řadu zdejších obyvatel po většinu roku živilo zemědělství, když se nechali najímat od sedláků z Pojizeří, a výrobě bižuterie se věnovali zejména v zimě. Naproti tomu obyvatelé Jizerských hor byli celoročně závislí na řemeslné nebo tovární výrobě. Z tohoto podhoubí se pozvolna rodili první moderní čeští podnikatelé, včetně obchodníků, kteří se zatím spokojovali s rolí faktorů pro jablonecké exportéry. Jejich ambice však vzhledem ke globálnímu obchodnímu úspěchu jabloneckého zboží logicky rostly a bylo jen otázkou času, kdy se pokusí od německých partnerů emancipovat a postavit na vlastní nohy. Dveře dokořán jim v tomto ohledu otevřel vznik první československé republiky^[31].

Zajímavým dokladem úsilí českých podnikatelů o samostatný export již počátkem 20. století je vzpomínka železnobrodského faktora Ludvíka Lubase: „K vývozu bylo zapotřebí jednak kapitálu, jednak vzorků od německých výrobců, jelikož v našem kraji byl výběr výrobků dosud nepatrný. Ale Němci jen neochotně dali vzorky Čechovi, a když přeče, tak vydali vzorky takové, na kterých jim nezáleželo. (...) Dodával jsem své výrobky do jabloneckých domů a při tom potajmu jsem občasně nějakou zakázku z ciziny získal a vyřídil. Musel jsem postupovat opatrně, jelikož Jablonce neúprosně bojkotoval výrobce, který sám navazoval styky s cizinou.“^[32]

Centrum Jablonce na počátku 20. století, dnešní Mírové náměstí, pohlednice, Sbirka MSB v Jablonci nad Nisou

Jablonecký průmysl v 90. letech 19. století a ustavení Grémia exportérů

Detailně situaci v exportu jabloneckého zboží v 90. letech 20. století popisuje vlastivěda politického okresu Jablonec nad Nisou, jejíž druhé doplnění a opravené vydání publikoval učitel Adolf Lilie v roce 1895^[33]. Jablonecký průmysl tehdy živil na 30 tis. lidí, zejména domácích dělníků, přičemž v samotném Jablonci nad Nisou žilo 18 148 obyvatel ve zhruba 1 300 domech (1894). Konkrétní počet domácích dělníků ale bylo možné jen odhadovat, a to i díky jeho nestálosti. Jakob Reumann ve svém spisu o domácí práci, s odvoláním na údaje liberecké Obchodní a živnostenské komory z roku 1890, uvedl, že v továrnách a dílnách politického Jablonce nad Nisou pracovalo jen 6 544 továrních a dílenských zaměstnanců^[34]. Na vysoký počet domácích dělníků nepřímo ukazují též data daňové statistiky sklářských řemesel v politických okresech Jablonec nad Nisou, Liberec a Jilemnice z roku 1893. Uvádí pouze 2 160 podniků různé velikosti, z toho 2 106 v jabloneckém okrese. Celkově nejvyšší byl počet výrobců skleněného zboží (479), brusíren (315) a mačkáren (201)^[35].

Exportu se v politickém okrese Jablonec nad Nisou podle Lilieho věnovalo 150 firem, z nichž 106 sídlilo přímo v Jablonci. Roční objem vývozu se pohyboval mezi 20 až 30 mil. zl., přičemž největší exportní domy samy dosahovaly obrátu kolem 1 mil. zl. a svým faktorům týdně vyplácely na 20 tis. zl. (střední podniky 5–10 tis. zl. a malé

„Americké mrakodrapy“ - symbol jablonecké prosperity, počátek 20. století pohlednice, Sbirka MSB v Jablonci nad Nisou

1 tis. zl.). Z hlediska objemu se vývoz jabloneckého zboží mezi lety 1870–1891 zvýšil 2,5krát (1870: 171 628 metrických centů (q), 1890: 427 875 q)^[36]. Lilie uvádí, že někteří jablonečtí exportéři provozovali, vedle bižuterie, též velkoobchod s českým dutým sklem, porcelánem nebo hračkami, „krátce všemi myslitelnými průmyslovými výrobky, a to nejen z Čech, ale celého Rakouska“^[37]. Stejně jako měly místní firmy své prodejce či dokonce pobočky v zahraničí, v Jablonci nad Nisou zase aktivně působili nákupčí cizích společností z Berlína, Paříže, Londýna apod.

Primárně s podnikáním exportérů proto souvisela též stavba nové prostorové budovy hlavní pošty mezi lety 1892–1893, protože zdejší poštovní úřad byl již na konci 80. let druhým nejvytíženějším v Čechách (v letech 1894 a 1896 ve městě vyrostly ještě dvě pobočky). Vedle telegrafického spojení (od 1862) provozovala jablonecká hlavní pošta od roku 1890 též telefonní linky^[38].

Výrazně se během posledního dvacetiletí zlepšilo dopravní spojení. Jabloncem nad Nisou procházela zemská silnice, byl křižovatkou četných okresních a na ně navazujících obecních komunikací. Město se též dočkalo přímého zapojení do železniční sítě, které se dříve zdálo příliš finančně nákladné. Nejdříve vznikla v roce 1875 trať z Železného Brodu, ležícího na pardubické trati, do Tanvaldu. Spojení Jablonce nad Nisou s Libercem bylo realizováno až roku 1888 a následně prodlužováno na opačnou stranu do Jizerských hor a Krkonoš – Lučan nad Nisou, Smržovky, Josefova Dolu a Tanvaldu (1894) a nakonec přes Kořenov a Harrachov až do Hirschber-

gu (dnes polská Jelenia Góra) v tehdy pruském Slezsku (1902). Mezi iniciátory stavby jablonecké železnice nalezneme například jak exportéra Emila Müllera, tak sklářského a textilního velkopodnikatele Josefa Riedela^[39].

Na samém konci 19. století se začala stavět unikátní tramvajová linka spojující Jablonec nad Nisou na jedné straně s Rychnovem, ležícím na pardubické železnici, na druhé s Janovem nad Nisou, významným výrobním centrem skleněných knoflíků a banglí. Idea se zrodila v hlavně jabloneckého textilního továrníka Gustava Hoffmanna, jenž se významně podílel též na založení místní elektrárny. První osobní vozy se na trať vypravily v roce 1900 a o dvě léta později se po ní začalo dopravovat také zboží. Protože žádná jiná nákladní tramvajová linka v Čechách neexistovala, povolovací jednání se úměrně tomu protáhla. Jednalo se přitom o nejdelší tramvajovou síť mimo město v monarchii a možná i v Evropě^[40].

Detailně postavení jabloneckého průmyslu v polovině 90. let 19. století na zahraničních trzích Lilie popsal společně s exportérem Franzem Assamem, specialistou na obchod s exotickými destinacemi. Jedná se o informace nabitý text opřený o know-how přímého aktera. Je z něj též patrné, jak široký rozhled jablonecký vývozce potřeboval, a s čím vším se musel dokázat vyrovnat, pokud chtěl ve svém podnikání uspět^[41].

Na prvním místě autoři uvádějí Indii, kde v posledních letech objem obchodů poklesl. Příčinou je nízký kurz stříbra, jablonecké zboží tak nelze prodávat za původní ceny a export se nevyplácí. Následuje Jižní Amerika, kde byly trhy

vzhledem k politické a měnové nestabilitě téměř ztraceny. Naproti tomu Čína a Japonsko jsou popsány jako země, které měly díky své uzavřenosti dříve malý význam, ale to se rychle mění. Jako naopak dlouhodobě zásadní trh pro jablonecké zboží je jmenováno Německo. Přestože vysoká dovozní cla komplikují obchody s Francií, zůstává však dle autorů významným odběratelem skleněných perlí všeho druhu a módních kloboukových ozdob z černého skla imitujícího gagát (tzv. jet), které se zde dokázaly prosadit i přes silnou domácí konkurenci. Za jednoho z největších zákazníků jsou v textu označeny USA, a to neohledně na tamní finanční krizi (do roku 1893) a domácí průmysl chránící McKinleyho celní tarif (1890), neboť jablonecké zboží se v této zemi nevyrábí. Mezi významnými zákazníky je jmenováno i carské Rusko, které se však snaží zřídit vlastní bižuterní průmysl. Z evropských států autoři jmenují již jen Itálii, dříve obchodně zajímavou, dnes chudou zemi s malou kupní silou, způsobenou celní válkou s Francií, a Španělsko, jež označují za dobrý trh i přes finanční potíže země.

Velmi zajímavé jsou postřehy Assama a Lilieho o trzích na africkém kontinentě. V případě Egypta je zdůrazněna pozitivní role britské správy na rozvoj obchodu, když „zavedla pořádek“, což neplatí pro osmanský Tripolis, s nímž jsou díky korupci a šikaně „obchody na nule“. Jablonecké zboží se napřímou vyváželo i do Alžíru, Maroka a Senegalu, kde se exportéři museli vyrovnávat s konkurencí zavedených evropských komisionářů, kteří s ním také ve velkém obchodovali. Naopak v Tunisu či Jižní Africe jablonecké zboží nabízely výhradně zahraniční společnosti. Z dalších světových lokalit autoři uvádějí tehdejší Holandskou Indii (obchod výhradně v rukách nizozemských firem) a Austrálii (zejména angličtí a němečtí dodavatelé, ale i přímé obchodní kontakty s Jabloncem nad Nisou)^[42].

S tím, jak rostlo světové postavení jabloneckého průmyslu, stoupal i počet vývozců. Ti mezi sebou o zákazníky soupeřili všemi možnými prostředky, včetně těch nekalých. Mezi nejrozšířenější nešvary mezi exportéry patřilo zcizování komerčně úspěšných vzorů, cenové podbízení a úmyslný prodej konjunkturálního zboží v nízké kvalitě za přemrštěné ceny. Všechny tyto tendence byly z dlouhodobého hlediska pro vývoz jabloneckého zboží velmi

nebezpečné, protože destabilizovaly trh a v konečném důsledku snižovaly ziskovost. Proto bylo v roce 1896 v Jablonci ustaveno Grémium exportérů politického okresu Jablonce n. N. (Grémium der Exporteure des politischen Bezirkes Gablonz a. N.), které sdružilo 110 firem. Podle stanov se jednalo o výhradně profesní sdružení bez politických ambicí^[43].

Grémium exportérů o své činnosti vydávalo tištěné výroční zprávy shrnující průběh valné hromady. Přestože se dochovalo jen některé, lze si z nich učinit dobrou představu o tom jaká témata jeho členy zajímala. Podle úvodního projevu předsedy Johanna Josefa Lukeho, předneseného na valné hromadě konající se 19. března 1900 v jablonckém hotelu Krone^[44], Grémium v předchozím roce spolupracovalo zejména s vídeňským ministerstvem obchodu a libereckou Obchodní a živnostenskou komorou, přičemž vztahy označil za vřelé. Povzdechl si naopak nad politickými poměry vedoucími k častým personálním změnám na ministerstvu obchodu i neefektivnímu projednávání exportních záležitostí v parlamentu. Zdůraznil však politickou neutralitu spolku, jenž se proto při oficiálních reakcích na politická a národnostní spory drží „zlaté střední cesty“.

Za znepokojující Luke označil jev, že zatímco zahraniční konkurence se snaží svou výrobu zlevnit a v obecné rovině podporovat, habsburská monarchie se v národohospodářské rovině soustředí na rakousko-uherské kompetenční spory. Pro jabloncký průmysl jsou však mnohem důležitější agendou nové pevné autonomní celní tarify a obchodní smlouvy s Německem, Ruskem a Švýcarskem.

Co s týče vlastní činnosti Grémia, valná hromada se během roku 1899 sešla osmkrát, představenstvo devětkrát. Vyřizeno bylo celkem 4 006 podání (roku 1898 jen 2 900). V době konání březnové valné hromady měl spolek 140 členů. Důležitým aktem bylo interní schválení statutu smírčího soudu, jehož předsedou byl zvolen Heinrich Mahla. Liberecká Obchodní a živnostenská komora posvětila též ustavení spolkových nemocenských pokladen pro členy a učedníky. Čtyřikrát se během roku sešla sekce obchodních zaměstnanců. Její požadavek regulace pracovní doby však nebyl vyslyšen a vedení sekce proto rezignovalo.

Dále Luke členstvo seznámil s tím, že spolek předložil C. k. ministerstvu ob-

chodu a liberecké Obchodní a živnostenské komoře projekt na státem subvencovanou specializovanou exportní banku, přičemž v této věci vedení Grémia osobně jednalo ve Vídni s ministrem obchodu Josefem von Dipaulim, a to tři a půl hodiny. Politik je však jen v obecné rovině ujistil, že ministerstvo bude brát situaci jablonckého průmyslu v potaz. K aktuálním otázkám patřilo též zřízení celního úřadu v Jablonci nad Nisou. Spolek proto předložil patřičnou žádost na ministerstvu financí s podporou vedení místního poštovního úřadu i samotného města.

Typickou ukázkou činnosti a vlivu spolku je jeho aktivita v oblasti mezinárodních celních tarifů. Když v březnu 1899 zvýšilo carské Rusko dovozní cla na veškeré bižuterní výrobky zdobené bižuterními kameny ze 40 kopějek na 1,80, resp. 2,70 rublu, stal se export jablonckého zboží do této destinace téměř nemožným. Již v dubnu proto sekretář Grémia Ritter odcestoval do Vídně, kde se na vše osobně vyptal na ministerstvech obchodu a zahraničí a telegraficky se též spojil s rakouským velvyslancem v Rusku baronem Aerenthalem. Výsledkem jeho snažení byla rakouská protestní nota, na jejímž základě Rusové ponechali clo ve výši 2,70 rublu pouze pro bižuterii zdobenou broušenými bižuterními kameny. To mělo pro jabloncké exportéry zásadní význam, protože na část jejich sortimentu se opět vztahovalo jen clo v původní výši 40 kopějek.

Přesto Grémium nebylo zcela spokojeno a prostřednictvím svých členů, místopředsedy spolku Zdenko Barthy a Heinricha Endlera, a jejich opakovaných osobních jednáních na vídeňském ministerstvu obchodu, se snažilo, aby zůstalo clo v původní výši zachováno i pro nezlacenou a nestříbřenou bižuterii osazenou jak mačkanými a vinutými, tak broušenými kameny. Zástupci proto předali vídeňským úředníkům patnáct vzorkových karet s těmito výrobky jako podklad k jednání s ruskou stranou.

Sekretář Ritter na ministerstvu protestoval též proti neúměrně vysoké ruské obchodní dovozní sazbě, která činila ročně 650 rublů. Protože se k rakouskému protestu připojilo i Německo a Francie, snížili Rusové sazbu dokonce jen na 150 rublů. Úspěšně se zástupce Grémia zasadil i o osvobození petroleje od daně, používaného v kahanech pro bižuterní výrobu. Podařil se i příslib

státní roční subvence ve výši 1 200–2 tis. zl. na doplňování kolekcí vzorků jablonckého zboží na ministerstvu obchodu. Těmúž úřadu též Luke poděkoval za návštěvy rakouských konzulů ze zámořských zemí pobývajících na čas ve Vídni. V roce 1899 do Jablonce nad Nisou zavítali diplomaté z Kalkaty a Hongkongu.

Velmi aktivní byla spolupráce spolku s libereckou Obchodní a živnostenskou komorou v oblasti tzv. konkurenčních vzorků. Jednalo se o zahraniční zboží, s nímž se členové seznámili a výběr z něj poté případně zařadili do svých vlastních kolekcí. Z novinek roku 1899 ve své zprávě Luke vyzdvihl skleněné imitace čínského jadeitu, podle zpráv rakouského konzulátu v zemi velmi oblíbeného šperkového kamene. Ozdoba z pravého jadeitu tehdy stála 5–6 tis. K a spolek si jednu prostřednictvím vídeňského ministerstva obchodu dokonce zakoupil. V kanceláři Grémia byly členstvu představeny i vzorkové kolekce ze Zanzibaru, Konga, Singapuru, Japonska, Číny (Šanghaje) či Dánska.

K důležitým strategickým partnerům jablonckého Grémia patřila monopolní rakouská rejdářská firma Paroplavební společnost rakouského Lloyd (Dampfschiffahrt-Gesellschaft des österreichischen Lloyd), založená v Terstu již roku 1836, důležitý dopravce jablonckého zboží na asijské trhy v čele s Indií. Spolek si s firmou třikrát týdně telegrafoval a korespondoval o množství přepravovaného zboží – za rok 1899 to bylo 12 700 beden. Dvakrát do Jablonce dokonce zavítal generální agent Lloyd rytíř von Jarsch. Pozdvižení mezi členy způsobila informace, že firma plánuje navýšení dopravních tarifů ze stávajících 5 % na 12 %. Pověřilo proto místopředsedu Barthu, aby proti tomu ve Vídni protestoval. Uspěl jen částečně, u jablonckých skleněných perli zůstalo vše při starém, vývozci náramkových kroužků si ale museli, nehledě na nepříznivou situaci v oboru, připlatit.

Výroba banglí procházela víceletou krizí, kdy broušené druhy v podstatě nahradilo méně kvalitní v ohni leštěné zboží. Nepříznivá situace panovala též v samotné Indii jen zvolna se vyrovnávající s epidemií moru a hladomorem, jež zemi tvrdě zasáhly v roce 1896. Grémium proto ustavilo výbor, který začal jednat s majiteli skláren, aby zastavili dodávky výlisků z tzv. šmirglovacích forem. Důvodem byla nejen snaha o udržení relevantních prodejních cen,

ale též zaměstnanosti čtených brusičů náramkových kroužků. V součinnosti s libereckou Obchodní a živnostenskou komorou souběžně probíhala čtená jedná s faktory i dělníky. Výsledkem bylo stanovení pevných minimálních mezd pro brusiče z Janova nad Nisou a okolí, centra této výroby. Jako neutěšená se v roce 1899 jevila i situace v krystalerii, a to díky vysokým výrobním nákladům činícím zboží obtížně prodejné. Zde však spolek při jednání se sklár-

nami i faktory narazil na nesouhlas a žádná konvence nevznikla^[45]. Je zjevné, že jablonecké Grémium exportérů bylo již brzy po svém založení vlivnou zájmovou profesní organizací, jejíž aktivity se jabloneckého průmyslu a jeho prosperity všestranně dotýkaly. Jen potvrzuje výsostné postavení exportérů v rámci tohoto typu podnikání a pozici hlavních hybatelů zejména v oblasti skleněného zboží. Grémium jim zajišťovalo schopnost skupinově prosazovat své zájmy s využitím in-

dividuálních schopností a know-how každého z nich, včetně mezinárodního rozhledu a prestižních společensko-politických kontaktů.

Text je editovanou kapitolou z autorovy disertační práce Proměny jabloneckého exportu skla a bižuterie v první polovině 20. století, obhájené v roce 2022 na Univerzitě Karlově v Praze (Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, vedoucí práce Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.)

POZNÁMKY

- 1] Pyke F., Becattini G., Senenberger W. (eds.). *Industrial districts and inter-firm co-operation in Italy*, Geneva (1990).
- 2] Kol.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku, Žehušice* (2007), s. 97–105.
- 3] Benda A.: *Geschichte der Stadt Gablonz und ihrer Umgebung. Gablonz a. N. (1877)*, s. 297.
- 4] Archiv Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou (dále AMSB Jablonec nad Nisou), fond Archivní knihovna organizace JABLONEX, Kubálek J.: *Ekonomické problémy tradiční sklářské a jablonecké výroby a vývozu I. (do roku 1914)* (1960, s. 191–192).
- 5] Anschiringer A.: *Anton. Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirk I. Reichenberg, 1858*, s. 91–95.; Týž: *Album der Industrie des Reichenberger Handelskammer-Bezirk II. Reichenberg, 1858*, s. 98–100.
- 6] Nový P.: *Jablonecká bižuterie*, Praha (2008), s. 137–139.
- 7] Týž: *Jablonecký export ve druhé polovině 19. století* in: Machačová J., Matějček J. (eds.), *Studie k sociálním dějinám 7*, Opava (2001), s. 45–49.
- 8] Lodgman R., Stein E. (eds.). *Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper. Band 6: Gablonz a. N., Berlin-Friedenau* (1930), s. 138.
- 9] Bráf A.: *Studien über nordböhmisches Arbeitsverhältnisse*, Prag (1881), s. 107–108.
- 10] Nový P.: *Jablonecká bižuterie*, s. 33–40.
- 11] Tayenthal von M.: *Die Gablonzer Industrie und die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger im pol. Bezirke Gablonz, Tübingen–Leipzig* (1900), s. 60 an.
- 12] Kostka K.: *Die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger in Gablonz, Wien–Leipzig* (1908), s. 26–27, 34.
- 13] Nový P.: *Jablonecká bižuterie*, s. 68.
- 14] Urwantschky von R.: *Der Gablonzer Exporthandel*, Wien (1910), s. 19–25.
- 15] Nový P.: *Jablonecký export ve druhé polovině 19. století*, s. 48–49.
- 16] Lang R. K.: *Die Genossenschaft der Gürtler in Gablonz a. N., Gablonz a. N. (1925)*, s. 26–28.
- 17] Nový P.: *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách, Desná* (2002), s. 23.
- 18] Vierke U.: *Die Spur der Glasperlen – Akteure, Strukturen und Wandel im europäisch-ostafrikanischen Handel mit Glasperlen*, Bayreuth African Studies Online (2006).
- 19] Korál A.: *Antonín. Obchodní činitel v československém sklářství. Parsové, Sklářské rozhledy 10 (6) (1933)*, s. 81–85.; AMSB Jablonec nad Nisou, fond Archivní knihovna organizace JABLONEX, Kubálek J.: *Ekonomické problémy I (do roku 1914)*, s. 191–192.
- 20] Tamtéž, s. 191–192.
- 21] Lodgman R., Stein E. (eds.). *Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, s. 111–130, 295–296, 300–305.
- 22] Jos. Riedel, Polaun, in: Kol.: *Die Grossindustrie Oesterreichs*, Wien (1898), s. 185–191.
- 23] Nový P.: *Z historie sklářského rodu Riedelů II. – Skleněné království (1844–1894), Sklář a keramik 69 (7–8) (2019)*, s. 7–15.
- 24] Kybalová L., Nový P., Sirůčková Š.: *Jablonecký knoflík, Jablonec nad Nisou* (2007), s. 35–37.
- 25] Nový P.: *Soumrak perličkového kraje. Vyprávění o skleněné bižuterii, osudech sklářů, sekacích strojích a Lučanské pozdvižce z 29. ledna 1890, Liberec* (2011).
- 26] Týž: *Jablonecká bižuterie*, s. 135.
- 27] AMSB Jablonec nad Nisou, fond práce Josefa Meissnera, krab. 14, Swarovski D.: *Daniel, Aus meinem Leben, nedat., strojop.*, 26 s., s. 11.
- 28] Lilie A.: *Der Politische Bezirk Gablonz, Gablonz a. N. (1895)*, s. 213.
- 29] Reumann J.: *Die Heimarbeit in Oesterreich*, Wien (1897), s. 31–33.
- 30] Korál A.: *Domácká práce v československém sklářství. Hradec Králové (1928)*, s. 3–4.
- 31] Nový P.: *Soumrak perličkového kraje*, s. 8–9.
- 32] Archiv Národního technického muzea v Praze, Sběrka rukopisů a vzpomínky, Lubas L.: *Sklářství na Železnobrodsku, přiložený dopis z 22. 11. 1950, strojop.*, 4 s., s. 3.
- 33] Lilie A.: *Der Politische Bezirk Gablonz*, s. 161–168, 210–215.
- 34] Reumann J.: *Die Heimarbeit*, s. 32.
- 35] Mahla J.: *Die Gablonzer Glas-, Perlen- und Bijouteriewaaren-Industrie* in: Kol.: *Die Grossindustrie Oesterreichs*, Wien (1898), s. 166–167.
- 36] Lilie A.: *Der Politische Bezirk Gablonz*, s. 197, 200.
- 37] Tamtéž, s. 199.
- 38] Kol.: *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku, Žehušice* (2007), s. 107–108.
- 39] Tamtéž, s. 97–102.
- 40] Lodgmann R., Stein E. (eds.). *Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, s.151–156.
- 41] Lilie A.: *Der Politische Bezirk Gablonz*, s. 210–212.
- 42] Tamtéž, s. 210–212.
- 43] Lodgmann R., Stein E. (eds.). *Die Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper*, s. 133–138.
- 44] *Bericht über die am 19. März 1900 im Hotel Zur Krone in Gablonz stattgefundene Jahres-Haupt-Versammlung des Gremiums der Exporteure des polit. Bezirk I. Gablonz a. N. Gablonz a. N., 1901.*
- 45] Tamtéž, s. 16.

Lektor: PhDr. Jan Mergl, Ph.D.